

Měřínský, Zdeněk

Zdeněk Klanica, 28. 11. 1938 – 29. 7. 2014

Archaeologia historica. 2015, vol. 40, iss. 1, pp. 306-310

ISSN 0231-5823 (print); ISSN 2336-4386 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/133839>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Biografie Bořivoje Nechvátala

- Filip, J., Enzyklopädisches Handbuch zur Ur- und Frühgeschichte Europas, II, Praha 1969, 890.
- Šolle, M., Bořivoj Nechvátal šedesátníkem, AR XLVII, 1995, 161–170 (se soupisem prací od M. Drašnarové).
- Fröhlich, J., Životní jubileum archeologa PhDr. Bořivoje Nechvátala, CSc., Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech XXXII, 1995, 57–62 (soupis prací z jihočeské problematiky).
- Filip, J.–Hrala, J., Enzyklopädisches Handbuch zur Ur- und Frühgeschichte Europas, III, Praha 1998, 241.
- Lexikon současných českých historiků (Pánek, J.–Vorel, P., edd.), Praha 1999, 203–205.
- Rachůnková, Z.–Řeháková, M., Česká slavistika. Osoby a instituce, Praha 1999, 220.
- Princová, J.–Sommer, P., Jubileum PhDr. Bořivoje Nechvátala, CSc., AR LVI, 2004, 883–886 (se soupisem prací od M. Drašnarové).
- Sklenář, K. ve spolupráci se Sklenářovou, Z., Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů, Praha 2005, 393–395.
- Fröhlich, J., Životní jubileum Bořivoje Nechvátala, AVJČ 18, 2005, 289.
- Fröhlich, J., Sedmdesát let Bořivoje Nechvátala, Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech XLII, 2005, 56–57 (soupis prací BN z jihočeské problematiky od r. 1996).
- Frýda, F., Věčný optimista PhDr. Bořivoj Nechvátal, CSc., jubilující, CB 10, 2006, 423–432 (s bibliografií od F. Ochraný).
- Who is ...? (v České republice), 9. vydání, Praha 2011, 1072.
- Durdík, T., Životní jubileum PhDr. Bořivoje Nechvátala, CSc., CB 12, 2010, 581–583 (s bibliografií z let 2005–2010 od M. Drašnarové).

Sestavila M. Drašnarová

Zdeněk Klanica

28. 11. 1938 – 29. 7. 2014

Po dlouhé a těžké nemoci zemřel v Brně ve věku 75 let přední badatel v oblasti archeologie raného středověku, či v dobové terminologii slovanské archeologie. Narodil se v Troubsku u Brna v rodině učitele Oldřicha Klanici, jehož životní osudy v poválečném období po krátkém pobytu v Dolních Kounicích zavály do Dolních Věstonic, kde působil jako ředitel školy a starosta, či v dobové terminologii předseda místního národního výboru. Asi již právě toto prostředí s tradicí velkých archeologických výzkumů sídlišť „lovců mamutů“ z mladého paleolitu u Dolních Věstonic, posléze u Pavlova, a po roce 1945 slovanských hradíšť Petrova louka u Strachotína a Vysoká zahrada při Dolních Věstonicích i zdejšího pohřebiště Na pískách, kde často na archeologické základně nazývané „Dukla“ pobývali přední představitelé poválečné československé archeologie, ovlivnilo jeho zájem o tento obor. Po maturitě na jedenáctileté střední škole

v Mikulově v roce 1955 (od 1. září 1953 vznikla spojením tradičního gymnázia s tehdejší osmiletou základní školou). Od téhož roku studoval historii a prehistorii na filozofické fakultě brněnské univerzity (od roku 1960 Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, předtím a dnes opět Masarykova univerzita). Mezi jeho učitele patřili Emanuel Šimek a především František Kalousek, na historii například Josef Macůrek, Jindřich Šebánek a František Hejl.

Hned po absolvování (prom. historik 1960, diplomová práce *Avaři na Moravě*, Brno, FF UJEP 1960, 118 s., 35 tab.) nastoupil do Archeologického ústavu ČSAV v Brně, kde působil s výjimkou dvou let vojenské prezenční služby v letech 1960 až 1962 jako asistent vedoucího výzkumu v Mikulčicích Josefa Poulíka. V letech 1963 až 1973 se zde stal jeho zástupcem a prakticky celý rozsáhlý výzkum řídil, což vyústilo ve jmenování Zdeňka Klanici vedoucím mikulčického výzkumu a zároveň slovanského oddělení Archeologického ústavu ČSAV v Brně. Funkci zastával v letech 1975 až 1990 a potom v ústavu pracoval jako vědecký pracovník až do svého definitivního ukončení pracovního poměru na konci roku 2008 (do důchodu odeslal v roce 2005). K přerušení došlo v roce 1992, kdy byl do rozpadu federace na konci roku 1993 poslancem Federálního shromáždění ČSFR za KSČM v rámci koalice Levý blok) a působil v jeho zahraničním výboru, pak zasedal v letech 1996 až 2002 v Poslanecké sněmovně Parlamentu České republiky, kde se angažoval ve Výboru pro vědu, vzdělání, kulturu, mládež a tělovýchovu, ve stálé komisi pro sdělovací prostředky a rovněž stálé delegaci Poslanecké sněmovny PČR v Evropském parlamentu, opět za KSČM. Mimo jiné byl v letech 1990 až 1992 členem Rady federace KSČS a 1993 až 1999 místopředsedou ÚV KSČM.

V rámci odborné kariéry získal v roce 1967 titul PhDr., roku 1972 obhájil na základě předložené kandidátské disertační práce *Předvelkomoravské sídliště v Mikulčicích a jeho vztahy ke Karpatské kotlině*, Mikulčice, 1972, 708 s., 118 tab., vědeckou hodnost CSc. a roku 1987 obdržel titul DrSc. (*Počátky slovanského osídlení našich zemí*. Autoreferát disertace k získání vědecké hodnosti doktora historických věd, AÚ ČSAV Brno, 1986). Zároveň byl v roce 1986 jmenován docentem v oboru slovanské archeologie a pedagogicky působil i externě na Katedře dějin SSSR, socialistických zemí a archeologie, kde došlo po úmrtí R. M. Perničky ve školním roce 1986/1987 k bezprecedentnímu a neadekvátnímu sloučení tohoto pracoviště prehistorie a muzeologie filozofické fakulty tehdejší UJEP v Brně se zcela odlišnými obory (z katedry se stalo pouhé oddělení vedené doc. PhDr. E. Kazdovou, CSc.). Zde realizoval v letech 1986 až 1987 speciální výběrové přednášky ze slovanské archeologie, potom opět v zimním semestru roku 1992/1993 na obnovené Katedře archeologie a muzeologie (přejmenované od 1. prosince 1977 z Katedry prehistorie). Po smrti Bořivoje Dostála v roce 1994 pak od letního semestru 1996 do jarního semestru roku 2000 opět vyučoval základní kurz archeologie Slovanů (Religiózní projevy moravských Slovanů; Chronologie staromoravské kultury) v širokých souvislostech v Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, přejmenovaném takto od roku 1996. Taktéž oponoval řadu diplomových i disertačních prací a byl školitelem vědeckých aspirantů.

Po dobu patnácti let, až do roku 1990 řídil Zdeněk Klanica výzkum v Mikulčicích a jejich zázemí i slovanské oddělení AÚ ČSAV v Brně, byl také členem komisí pro obhajoby kandidátských a doktorských disertačních prací, Národního komitétu archeologického, Československé oborové archeologické komise, Československo-bulharské historické komise a zasedal v předsednictvu Československé společnosti archeologické při ČSAV. Absolvoval také řadu studijních pobytů v zahraničí, z nichž jmenujme alespoň stáž v Institutu archeologii AV SSSR v Moskvě (1974 až 1975) a v Römisch-Germanisches Zentralmuseum Mainz (1983 až 1984). Za svoji odbornou i společenskou činnost obdržel též řadu ocenění. V roce 1988 získal za výsledky výzkumu Mikulčic a jejich zázemí včetně popularizace titul a medaili Budovatel okresu Hodonín, od roku 1985 byl nositelem zlaté medaile sv. Cyrila a Metoděje, kterou mu udělil pražský patriarcha pravoslavné církve, stříbrné medaile patriarchy pravoslavné církve v Cařihradě, téhož roku dostal jubilejní zlatou medaili bulharského Výboru pro kulturu a Bulharské akademie věd k 1100. výročí úmrtí sv. Metoděje a v roce 2009 mu byla udělena Cena Jihomoravského kraje.

Po celý plodný vědecký život se věnoval tématům počátků slovanského osídlení Československa a českých zemí 6. až 7. století v širším středoevropském kontextu i problematiky slovanské etnogeneze a expanze. Dále se zabýval předvelkomoravským obdobím poslední třetiny 7. a 8. století, včetně vztahů ke karpatské kotlině a kostrovým pohřebištím s litými garniturami, a potom, především později velkomoravským obdobím 9. až první poloviny 10. století; po celé toto raně středověké období s důrazem na památky hmotné kultury, pohřebiště, projevy pohan-

ství, počátky i prosazování křesťanství, problematiku zemědělské výroby, řemesel a hospodářství, sociální sféru, osídlení včetně jeho struktury apod. Publikoval téměř 200 odborných studií a monografií i řadu popularizačních článků, které zde nemůžeme podrobně citovat. Kromě domácí produkce vyšly např. v Bulharsku, Francii, bývalé Jugoslávii, Maďarsku, Polsku, Německu, Rakousku, Rusku, na Ukrajině nebo ve Velké Británii.¹ Z těch zásadních jmenujme alespoň *Velkomoravský gombík*, AR XXII, 1970, 421–446; *Předvelkomoravské pohřebiště v Dolních Dunajevicích. Příspěvek k otázce vzájemných vztahů Slovanů a Avarů v Podunají*. Studie AÚ ČSAV Brno I, 1972, sv. 1, Praha 1972; *Práce klenotníků na slovanských hraděstích*. Studie AÚ ČSAV Brno II, 1973, sv. 6, Praha 1974; spolu s S. Beeby a D. Bucktonem, *Great Moravia. The archaeology of ninth-century Czechoslovakia*, London, British Museum, 1982; *Mikulčice-Klášteřísko*, PA LXXVI, 1985, 474–539; *Náboženství a kult, jejich odraz v archeologických pramenech*. In: *Velká Morava a počátky československé státnosti*, Praha – Bratislava 1985, 107–139; *Počátky slovanského osídlení našich zemí*, Praha 1986; *Zur Periodisierung vorgroßmährischer Funde aus Mikulčice*. In: *Studien zum Burgwall von Mikulčice, Band 1* (Daim, Falko–Poláček, Lumír, edd.). Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 2, Brno 1995, 379–469; *Křesťanství a pohanství staré Moravy*. In: *Svätopluk 894–1994* (Marsina, R.–Ruttkay, A., edd.), Nitra 1996, 93–137; *Ždánicko v 6.–9. století*. In: *Stuchlík, S.–Klanica, Z.–Měřínský, Z., Pravěk a středověk Ždánicka*, Brno 1997, 39–58; *Eliten auf Gräberfeldern altmährischer Zentren*. In: *Die frühmittelalterliche Elite bei den Völkern des östlichen Mitteleuropas* (mit einem speziellen Blick auf die großmährische Problematik). Materialien der internationalen Fachkonferenz Mikulčice 25.–26. 5. 2004. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 25 (Kouřil, Pavel, ed.), Brno 2005, 35–47. Značnou pozornost a mnohdy polemickou diskusi vyvolalo *Tajemství hrobu moravského arcibiskupa Metoděje*, Praha 1994, ²2002, ³2007 (přepřacovaná a doplněná vyd.), které vyšlo též v makedonské verzi *Tajnata na grobot na sv. Metodij* (přeložil doc. Ljupčo Mitrevski), Brno – Boskovice 2008. Jakýmsi shrnutím názorů Zdeňka Klanici pak bylo *Torzo mozaiky*, Praha 2005, a *Počátky Slovanů*, Praha 2009.

Již od poloviny 70. let rozšířil také mikulčický výzkum o studium širšího zemědělského okolí této prvořadě lokality s důrazem na poznání struktury ekonomického zázemí a osídlení včetně jeho kořenů. Zkoumal langobardské pohřebiště u Lužic, komplex sídlišť s pražským typem z předvelkomoravského i velkomoravského období u Mutěnic a hlavně dvě rozsáhlé nekropole z 9. až 11. století u Nechvalína a další dvě z druhé poloviny 8. až 11. století u Prušánek. Především je však nutno zdůraznit rozvoj samého výzkumu v Mikulčicích i jeho teoretického vyhodnocení. Zpracování nálezů z výzkumů v Nechvalíně, Prušánkách a Mutěnicích taktéž publikoval v monografiích *Nechvalín, Prušánky. Čtyři slovanská pohřebiště – Vier slawische Nekropolen*. Díl I. Teil II. Katalog. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 28 (Kouřil, P., ed.), Brno 2006; *Mutěnice-Zbrod. Zaniklá slovanská osada ze 7.–10. století*. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 36 (Kouřil, P., ed.), Brno 2008.

Významná byla také jeho popularizační činnost realizovaná spoluprací či přímo autorstvím scénářů řady výstav a také televizních pořadů a novinových článků. Především šlo o stálou expozici *Velkomoravské Mikulčice* v Národní kulturní památce Mikulčice s příslušnými katalogy (1969, 1985), výstavy *Velkomoravské řemeslo. Materiály z výzkumu AÚ ČSAV v Mikulčicích* v libereckém muzeu v roce 1972, *Velkomoravské Mikulčice – dvacet let archeologických výzkumů* konané od 17. 6. do 28. 9. 1975 v plzeňském Západočeském muzeu, *Mikulčice – 30 let archeologického výzkumu* v Národním muzeu v Praze v letech 1984 až 1985. Rovněž kooperoval při přípravě reprezentativní výstavy *Velká Morava* instalované od 16. 8. do 4. 10. 1963 v brněnském Domě umění a od 18. 4 do 30. 5. 1964 v Nítře. Vyvrcholení této série představovala třetí

1 Odkazujeme na Karla Sklenáře ve spolupráci se Zuzanou Sklenářovou, Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů, Praha 2005, 286–287; Bohuslava F. Klíma, Životní jubileum doc. PhDr. Zdeňka Klanici, DrSc. a Odborná bibliografie doc. PhDr. Zdeňka Klanici, DrSc., AR LXV, 2013, 922–928; J. V. (Jana Vignatiová), Slavica na Masarykově univerzitě v Brně. Literární věda, jazykověda, historiografie, uměnovědy. 2. doplněné a rozšířené vydání, Opera Universitatis Masarykianae Brunensis, Facultas philosophica – Spisy Masarykovy univerzity v Brně, Filozofická fakulta 296, 159–160; další biografie např. Jan Filip, *Enzyklopädisches Handbuch zur Ur- und Frühgeschichte Europas*, Prag Bd. II, 1969, 1741; Bd. III, 1998, 176; Kdo je kdo. Osobnosti české současnosti. Who is Who. 5000 životopisů, Praha 2002, 287; 2000 Outstanding Scholars of the 20th Century, Cambridge 2000, 194; Jan Mervart, *Za významným moravským archeologem Zdeňkem Klanicou*, VVM LXVI, 2014, 417–418.

prezentace pod názvem *Velká Morava. 1100 let tradice státního a kulturního života* obohacená o některé nálezy z Čech, která probíhala od 3. 7. do 6. 11. 1964 ve Vladislavském sále Pražského hradu. Od té doby se Zdeněk Klanica stal odborným poradcem zahraničních instalací této výstavy, která nejen seznamovala návštěvníky s nejstaršími dějinami českých, moravských a slovenských Slovanů a počátky jejich státnosti, stupněm hospodářského rozvoje, duchovní kulturou i počátky křesťanství, exkluzivními doklady uměleckého řemesla apod., ale zároveň významnou měrou také reprezentovala výsledky československé archeologie. Autorsky se podílel i na přípravě všech scénářů a výstavních katalogů.

V zahraničí se výstava prvně představila od 1. do 20. 6. 1965 v Athénách pod názvem *Velká Morava a bratři ze Soluně*. K nejspěšnější instalací náležela vídeňská, otevřená 8. 3. až 8. 5. 1966, nesoucí název *Velká Morava a křesťanské misie u Slovanů* (Großmähren und die christlichen Missionen bei den Slawen), dále téhož roku od 4. 6. do 4. 9. v Römisch-Germanisches Zentralmuseum v Mohuči (Mainz) s názvem *Velká Morava. Slovanská říše mezi Byzantinci a Franky* (Großmähren. Slawenreich zwischen Byzantinern und Franken), ve Vratislavi (Wrocław) od 20. 10. 1966 do 20. 1. 1967 *Velká Morava – první slovanský stát ve střední Evropě* (Velká Morava – pierwsze slowiańskie państwo w Europie środkowej / Velká Morava – 1100 lat tradycji państwowości i kultury), Stockholmu (Stormähren. Nya arkeologiska undersökningar och fynd skildrar grundandet av den första slaviska staten för 1100 år sedan) od 1. 4. do 31. 5. 1967, kde ji slavnostně zahajoval sám švédský král Gustav VI. Adolf, jenž mimochodem vystudoval klasickou archeologii, v pozadí na fotografii vidíme A. Točíka a Z. Klanicu (Torzo mozaiky, obr. 43 na s. 144), dále v Západním Berlíně (Großmähren. Ein versunkenes Slawenreich im Lichte der neuen Ausgrabungen) od 22. 10. 1967 do 8. 1. 1968 i v hlavním městě tehdejší NDR Východním Berlíně (Großmähren. Tschechoslowakische Archäologen entdecken eine alte slawische Kultur in Mitteleuropa) od 9. 2. do 31. 3. 1968, částečně se podílel na výstavě v Paříži (Dix siècles d'Art Tchèque et Slovaque. La Grande Moravie, Catalogue, Paris 1975) a realizoval výstavy *Velká Morava, poklady minulosti Čechů a Slováků* (Velikaja Moravija sokrovišča prošlogo Čechov i Slovakov), prezentované 5. 11. až 5. 12. 1971 v tehdejší Leningradě, v lednu 1972 v Moskvě a během března v Kyjevě, i výstavy *Velká Morava* otevřené v prosinci 1978 až lednu 1979 v Sofii, na přelomu let 1982 až 1983 pod názvem *Great Moravia. The archaeology of ninth-century Czechoslovakia* v londýnském Britském muzeu a roku 1991 v Brně. Zapomenout nesmíme ani jeho publicistiku včetně televizních scénářů historických a archeologických pořadů.

Široké znalosti Zdeňka Klanici o kulturních procesech raného středověku mu umožnily formulovat na základě komparatistického přístupu zajímavé hypotézy předpokládající poměrně značnou propojenost tehdejšího světa a předání různých kulturních podnětů i technických inovací. Ve svých pracích vyslovil množství inspirujících myšlenek, které mnohdy vyvolaly vědeckou diskusi, zejména se to týkalo jeho studijních pobytů v zahraničí a znalostí archeologického materiálu i historických souvislostí v širokém euroasijském prostoru až po hranice s Koreou a Čínou, starého Íránu i dalších středoasijských oblastí a severní Afriky. Právě tyto podněty bude nutno nadále studovat a prověřovat.

Byl rovněž tolerantní k názorům svých odpůrců nejen ve vědě při jasné kritičnosti a také patřičné argumentaci, ale i v politice. Jeho názorová zásadovost se projevila například v případě kritiky pseudovědeckých představ Jaroslava Zástěry o datování nástěnných maleb v rotundě na Znojenském hradě včetně názorů o velkomoravském původu celého cyklu, funkci stavby jako místa posledního odpočinku Metoděje a mauzolea Mojžírovců, či dokonce samého Sáma. Jan Mervart vzpomíná, že při natáčení televizního dokumentu vyrovnávajícího se s výše uvedenými názory se Zdeněk Klanica tvůrců pořadu před listopadem 1989 zastal, když se Jaroslav Zástěra dovolával podpory pracovníků KV a ÚV KSČ, a podobně i po listopadu, kdy si pro změnu přivedl na pomoc osoby duchovního stavu. O jeho velkorysosti svědčí, že jako dlouholetý vedoucí mikulčického výzkumu i detailní znalec celé problematiky respektoval při oslavách 40 let mikulčického výzkumu v roce 1994 přání tehdejšího předsedy vlády, který chtěl, aby jej po hradišti prováděl namísto Zdeňka Klanici některý z jeho následovníků.

Zdeněk Klanica se dovedl družít s přáteli a kolegy včetně dlouhých odborných diskusí u vína, recitoval básně Františka Halase, Josefa Kainara, Vítězslava Nezvala, Oldřicha Mikuláška, Jana Skácela, díla Milana Kundery a s některými spisovateli, třeba s Jaromírem Tomečkem či básníkem Janem Skácelem, se také přátelil. Byl Moravanem rodem i srdcem. Bohužel se již nedožil ocenění, jež by ho jistě potěšilo. Ke státnímu svátku 28. října 2014 obdržel na návrh Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky „in memoriam“ od prezidenta České republiky Miloše Zemana medaili Za zásluhy o stát v oblasti archeologie. Čest jeho památce.

Zdeněk Měřínský